

VIRTUS

23 | 2016



Mineke Bosch

Strijdbaarheid en tragiek

Dubbelbiografie van twee markante zusters

239

Elisabeth Leijnse, *Cécile en Elsa, strijdbare freules. Een biografie* (Amsterdam: De Geus, 2016, 638 p., ill.)

Wie zou niet in de schoenen van Elisabeth Leijnse willen staan. Je bent net een jaar bezig met een onderzoek naar de twee interessante zussen Cécile en Elsa de Jong van Beek en Donk, van wie één een zichtbare hoofdrol speelde in de vrouwenbeweging rond 1900. Dan krijg je een telefoontje. Je neemt op en hoort iemand met een prachtige altstem zeggen: ‘U spreekt met Elisabeth de Jong van Beek en Donk.’ Ik verzin ook maar meteen het vervolg: ‘Ik heb iets wat u vast zal interesseren.’ Het is bijna niet voor te stellen. In het grootouderlijk huis, kasteel Eyckenlust te Beek en Donk, was niet lang tevoren een grote kist, anderhalve meter hoog en breed en een meter diep, afgeleverd door een grote bank die besloten had zijn ‘vergeten’ kluizen op te ruimen. Die kist was daar in 1939 door een neef van beide protagonisten in bewaring gegeven en sindsdien ongeopend gebleven. Hij bleek boordevol familiepapieren en bevatte cruciale documenten met betrekking tot de zussen naar wie tot nu toe nauwelijks enig biografisch onderzoek was verricht. Of Leijnse interesse had om te komen kijken?

Hoewel Leijnse de ‘gelukkige toevalsfactoren’ benadrukt die een rol speelden bij het verzamelen van bronnenmateriaal voor deze dubbelbiografie, heeft ze zelf niet bepaald stilgezeten. Zij spoorde via een Franse telefoongids de 73-jarige kleinzoon van Cécile op en schreef vele andere nazaten aan, onder wie Odilia Vermeulen, kleindochter van Elsa. Beiden bleken uit liefde, interesse en/of trouw herinneringen aan hun grootmoeders te hebben gekoesterd, papieren nalatenschappen te hebben bewaard en zelfs op onderzoek te zijn uitgegaan. Daarnaast nam zij de moeite om de rijke correspondentie tussen de zussen te bestu-

deren, die tot dan toe slechts via een gedrukte uitgave, zwaar gehavend door selectie, was geraadpleegd. Zij kon daardoor beschikken over schriften met jeugdherinneringen van de moeder, geïllustreerde familieboeken, kinderdagboekjes van de meisjes, liefdesbrieven van hun ouders, verhandelingen en speeches, dagboeken van Elsa (geschreven tussen 1879 en 1921). Leijnse geeft met dit inzicht in het proces van materiaalverzameling zicht op een belangrijk aspect van het biografisch handwerk: de daadwerkelijke contacten met nazaten die in dit geval bijna even inspirerend en interessant blijken te zijn als de voorouders. Ook daarmee had Leijnse geluk, maar ook dat neemt niet weg dat de biograaf, die inmiddels in enkele prestigieuze prijzen is gevallen, vooral heeft geprofiteerd van haar eigen hardnekkige speuren en graafwerk, de zorgvuldige compositie, kennis van alle relevante literatuur en de inzet van een uitgekende methodologie. Op dat laatste kom ik terug.

240 Cécile was tot nog toe de bekendste van de twee. Zij verwierf in 1897 onder de naam Cécile Goekoop-de Jong van Beek en Donk eeuwige roem met haar ‘feministische roman’ *Hilda van Suylenburg*, de ‘Negerhut van het feminisme’. Dit boek was een encyclopedie van de vrouwenkwestie waarin alle romanfiguren – door tegenstanders ‘aangeklede ideeën’ genoemd – een ‘onrecht’ verbeeldden. Uiteraard waren hierop enkele stralende uitzonderingen die de hoop op een betere wereld vertegenwoordigden: de verarmde en verweesde maar in alle opzichten aristocratische Hilda van Suylenburg, naar Leijnse betoogt een alter ego van Cécile én Elsa, de voorbeeldige vrouwelijke dokter Corona van Oven die naar Catherine van Tussenbroek werd gemodelleerd, en *last but not least* de idealistische Maarten van Hervoren, met wie Hilda van Suylenburg aan het eind van het boek een kindje heeft, dat in de kamer naast haar studeerkamer in de wieg ligt te slapen terwijl zij een verhandeling over de noodzaak van vrouwenvakverenigingen schrijft.

Alter ego of niet, een kind zouden beide zussen, hoewel getrouwd, zelf nog lange tijd niet krijgen. Beide huwelijken bleven jarenlang ongeconsumeerd. Het huwelijk van Adriaan Goekoop en Cécile, dat in 1899 werd ontbonden, zou nooit een seksuele component hebben, Elsa’s huwelijk met de katholieke componist Alphons Diepenbrock zou pas seksueel bezegeld worden nadat hij straalverliefd werd op een leerlinge die hem behalve over zijn toberigheid ook over zijn moederbinding heen hielp. Zijn gevoelens voor haar ‘ontbolsterden’ hem, zoals Leijnse het noemt, en niet lang daarna – en negen jaar na het begin van hun huwelijk – was Elsa zwanger. Het is trouwens aan Elsa’s bewondering voor het genie van haar echtgenoot te danken dat deze intieme geschiedenis geschreven kon worden. Zij wist 50 brieven van zijn leerling-geliefde aan hem te redden toen hij die aan het verbranden was en vroeg aan het eind van haar leven de 309 brieven terug die haar man op zijn beurt aan zijn minnares had geschreven.

Achteraf begrijp ik eigenlijk niet waarom niet al veel eerder grondiger onderzoek is gedaan naar misschien wel de bekendste feministe aan het eind van de negentiende eeuw, Cécile de Jong van Beek en Donk. Zij had een moeder, Anna Nahuys, met uitgesproken feministische ideeën, een vader die voorzitter was van het Comité ter bespreking van ‘de sociale quaestie’ en een zus die haar bijstond in de organisatie van de grote Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid in 1898, en die in de wereld van haar geniale man Alphons Diepenbrock een rol van betekenis speelde. Moeder Anna was een verdienstelijk schilderes, getuige onder andere het in de biografie afgedrukte zelfportret, en was al in 1872 betrokken bij de

De freules Cécile (gekleed als Mexicaanse) en Elsa de Jong van Beek en Donk (coll. Rijksmuseum Amsterdam)



241

oprichting door Betsy Perk van Arbeid Adelt. In de jaren 1890 had zij met haar dochters zitting in de Bond ter bestrijding eener gruwelmode, die zich richtte tegen het doden van vogels voor de versiering van dameshoeden met hun veren.

Wellicht stond Céciles aristocratische afkomst in de weg. De eerste generatie historici die vrouwen serieus nam als historische actoren bedoelde vooral 'gewone vrouwen' *agency* te geven; adellijke of rijke vrouwen waren daarvoor eigenlijk 'niet gewoon' (of onderdrukt) genoeg. Een andere oorzaak kan zijn dat Cécile niet echt beantwoordde aan het beeld van de rechtgeaarde feministe die een leven lang achter haar idealen bleef staan. Weliswaar was zij bruto door haar echtgenoot aan de kant gezet wegens haar radicale bezigheden buitenshuis, maar dat drama kon haar niet redden van het ontluisterende gegeven dat zij in haar Parijse ballingschap tijdens de Eerste Wereldoorlog een aanhangster werd van de *Action Française*, waarin katholiek nationalisme zich vermengde met rabiaat antisemitisme. Ze deelde haar overtuiging met haar tweede man, Michel Frenkel, zelf een jood afkomstig uit Polen. Ten slotte kan hebben meegespeeld dat zij uit Nederland was weggegaan, waarmee zij

gegeven het nationale kader van de geschiedschrijving wellicht haar plaats in het collectieve geheugen en de geschiedenis had verspeeld. De Belgische neerlandica en hoogleraar aan een Franstalige universiteit Leijnse zegt nergens expliciet wat haar ertoe heeft gebracht om het zusterpaar te gaan onderzoeken. Maar alleen al voor de geschiedenis van de Nederlandse vrouwenbeweging levert het boek een aaneenschakeling van interessante inzichten (en bronnen) op, niet in de laatste plaats met betrekking tot de internationale verwevenheid en uitwisseling van die beweging. Hetzelfde geldt voor de Nederlandse muziekgeschiedenis en meer in het algemeen de geschiedenis van genderverhoudingen, seksualiteit, religie en het dagelijks leven in 'de hogere kringen'.

242

De ondertitel van het boek is *Een biografie*. Dat is intrigerend, want het betreft een dubbelbiografie van twee zusjes die in hun jeugd onafscheidelijk waren, maar in hun verdere leven twee heel verschillende wegen bewandelden met daarbij behorende verschillende opvattingen en gedragingen. Met de keuze voor een 'zusterbiografie' treedt Leijnse in de voetsporen van nogal wat biografische onderzoekers die af wilden van de 'spotlight-biografie' waarin de (bijzondere) verrichtingen van de protagonist uit zijn unieke individuele persoonlijkheid werden verklaard. Een dubbelbiografie van broers en/of zussen biedt niet alleen de kans om de ontwikkeling van een persoonlijkheid of identiteit in relatie tot elkaar en de omgeving te onderzoeken, maar ook om de mogelijkheden en beperkingen van een jeugd of een opvoeding te relativiseren. Juist daardoor kan een biografie echt historisch worden omdat er geen a priori-aannames worden gedaan over de rol van sociale omgeving en opvoeding of de effecten van sekse of klasse.

Uit het gehele boek spreekt een groot respect voor de historische context, voor datgene wat er staat in de bronnen, en de wens die te interpreteren in samenhang met eigentijdse opvattingen en vertogen, in plaats van met behulp van hedendaagse verklaringsmodellen en terminologie. Juist daardoor slaagt Leijnse erin zonder terminologie uit genderstudies te gebruiken, de vrouwen binnen de genderverhoudingen in hun tijd te plaatsen. Maar het werkt vooral goed als medicijn tegen ahistorische en reducerende psychologische en psychoanalytische duidingen in hedendaags jargon die in biografieën helaas nog altijd veel voorkomen. Als die haar leidraad waren geweest had Leijnse Céciles 'koortsachtige' feministische werkzaamheden in de jaren 1890 eenvoudigweg kunnen afdoen als sublimatie in reactie op een 'onvolkomen huwelijk'. Alleen zij die hun seksuele lusten in bedwang houden kunnen de daardoor vrijgekomen energie omzetten in grootse daden, aldus nogal wat (pseudo-psycho) biografen. Leijnse weigert echter de beide 'platonische huwelijken' te pathologiseren of te psychologiseren, maar poogt die in hun verschillende emotionele, sociale en discursieve contexten te begrijpen en suggesties te doen zonder tot een afrondend oordeel te komen. Daarom wordt ook het antisemitisme van Cécile niet op haar 'karakter' of een persoonlijkheidsstoornis teruggebracht, maar verklaard uit de invloed van vooral eigentijdse ontwikkelingen en haar ervaringen als immigrant in Frankrijk. Dat neemt overigens niet weg dat het een illusie is om te denken dat hedendaagse visies op mens en wereld, en theorievorming daarover geen rol (mogen) spelen. We ontkomen eenvoudigweg niet aan een zekere mate van presentisme en het expliciteren van uitgangspunten helpt de lezer die te onderscheiden van de historische overlevering.

Voor leken is dit boek een absolute aanrader vanwege de freules zelf en de vaak plastische wijze waarop hun strijdbaarheid en hun tragiek zijn vormgegeven, waarbij de rijkdom

van de vele persoonlijke bronnen ten volle is uitgebuit. Voor professionals zoals ikzelf, die zich met diverse aspecten van deze geschiedenis heeft beziggehouden, houdt dit boek een extra fascinatie in doordat zich in de noten een doorlopende discussie bevindt over de interpretatie van bronnen en literatuur, en waarin menige ondoordachte uitspraak wordt tegengesproken en vooral ook op hol geslagen mythevorming wordt ontmaskerd.

Rijksuniversiteit Groningen – mineke.bosch@rug.nl

Finding safety in feuding. Nobles' responses to Nuremberg's rural security policy in the mid-fifteenth century 11

Ben Pope

Adellijke beschermers van een christelijke gemeenschap. Veluwe edelen tussen machtswerking en religieuze verandering in de zestiende eeuw 33

Jos de Weerd

The longing for leadership. Collective memory of nobles, the perception of their present days, and the need for 'noble-minded personalities' in the Weimar Republic 57

Michael Seelig

Dossier

Landed elites, landed estates and lifestyles in Europe (1880-2000). A historiographical balance and a research agenda 85

Yme Kuiper

Dining in aristocratic households of nineteenth-century France. A study of female authority 105

Elizabeth C. Macknight

The economic and social transformation of the Finnish landed elite, 1800-2000 125

Alex Snellman

From elite to public landscapes. The case of the Klarenbeek estate in Arnhem, 1880-1950 147

Elyze Storms-Smeets

Redefining nobility. Germany during the nineteenth and early twentieth centuries 169

1880-1950

Daniel Menning

23 | 2016



9 789087 046552